KADER

Orgaan voor functionarissen van het Humanistisch Verbond

3e JAARGANG - SEPTEMBER-OKTOBER 1960 NR. 4

INHOUD

DE GEMEENSCHAP

Groepswerk 73
Rekenschap over de gewone mens 73
De toepassing van de „self-survey" in de humanistische gemeenschap . 78
Ons ledental en -verloop 80
De Wageningse landdag 82
Om te noteren 83
Nog eens van de bandrecorder 84
Stemmen van lezers 84

GEESTELIJKE VERZORGING

Plaatselijke geestelijke verzorging 85
Problemen van leven en dood 87
Telefonische hulpdienst 91
Conferentie raadslieden voor de arbeiderskampen 94
Nieuws uit en om de arbeiderskampen 95
De belevenissen van een raadsman 96

DE STEMVORK

Redactioneel 97
Sprekersconferentie 97
Het groepsgesprek 98
Boekennieuws 99

KADER

ORGAAN VAN HET
HUMANISTISCH VERBOND
INHOUDENDE

I DE GEMEENSCHAP

RUBRIEK VOOR DE GEMEENSCHAPSFUNCTIONARISSEN
REDACTIE: W. COENDERS, BRINKGREVERWEG 111, DEVENTER, TELEFOON 06700—5452

II GEESTELIJKE VERZORGING

RUBRIEK VOOR DE GEESTELIJKE RAADSLIEDEN EN HUN MEDEWERKERS
REDACTIE: MEVR. D. HEROMA-MEILINK, PLESMANSINGEL 6, AMSTELVEEN, TEL. 02964—4322

III DE STEMVORK

RUBRIEK VOOR DE SPREKERS
REDACTIE: W. C. KOPPENBERG, MINERVALAAN 66 I, AMSTERDAM-Z., TELEFOON 020—718531

ADMINISTRATIE: OUDEGRACHT 152, UTRECHT, TELEFOON 030—10163

GROEPSWERK

In rapporten en circulaires van het hoofdbestuur, in „Kader", bij bezoeken aan de gemeenschappen door de organisatie-secretaris is bij herhaling gewezen op de betekenis van het groepswerk, juist voor een organisatie als het Humanistisch Verbond. Het is niet bij opwekkingen gebleven, in verschillende gewesten kwam men tot gespreksleiderscursussen en de landelijke commissie Groepswerk introduceerde in een aantal gewesten (helaas nog niet in alle) de figuur van gewestelijk adviseur voor groepswerk.
In dit nummer van „Kader" begint een artikelenserie van J. de Leede over het groepsgesprek. Weliswaar verschijnt deze serie in de rubriek „De Stemvork" maar dat zal de gemeenschapsbestuurders niet beletten er zorgvuldig kennis van te nemen.
Al het mogelijke wordt gedaan om niet alleen theoretische instemming voor het groepswerk te verkrijgen, maar ook tot daadwerkelijke uitvoering te komen.
Een nieuwe stap in die richting kan het werkweekend zijn dat op 15 en 16 oktober 1960 in de Ark gehouden zal worden. De gemeenschapsbesturen zijn of worden daarover in een uitvoerige circulaire ingelicht. Laat men in iedere gemeenschap ernstig zoeken naar een of meer leden, die bereid en in staat zijn de leiding van een groep op zich te nemen. Zij zullen in de Ark van harte welkom zijn en na terugkeer een waardevolle bijdrage kunnen leveren in de opbouw van de gemeenschap.

REKENSCHAP OVER DE GEWONE MENS

Zolang het Verbond bestaat is steeds weer in een of andere vorm de vraag opgedoken: „Hoe bereikt het Verbond de gewone mens?"
In 1951 beroerde dit probleem zelfs het gehele Verbond onder de titel „Werfkracht en taak van het Humanistisch Verbond t.a.v. de brede massa". Na voorbesprekingen in de gemeenschappen werden alle gewestelijke studiedagen aan dit onderwerp gewijd, terwijl de zomerschool de besprekingen afsloot. In 1954 verscheen het rapport „Mens en Verbond" dat werd samengesteld door een commissie die van het hoofdbestuur opdracht had gekregen te onderzoeken welke vormen en activiteiten kunnen worden ontwikkeld om te bereiken, dat ieder - ongeacht zijn

intellectuele vaardigheden - die humanistisch denkt en voelt, het Verbond ook als zijn geestelijk tehuis zal aanvaarden en beleven.
De commissie vroeg zich in de eerste plaats af: „Om welke mens gaat het hier eigenlijk" en kwam tot de conclusie dat begrippen als „niet-intellectueel",„gevoelshumanist", „gewone man", de mens, die haar voor ogen staat wel meer of minder raken, maar dat als de minst aanvechtbare aanduiding voorlopig wordt gedacht aan de „niet tot beschouwing en bespiegeling geneigde mens". Vóór alles - zegt de commissie - is de gezindheid van belang, die aan de benadering van deze mens ten grondslag ligt. Het streven naar meer contact met deze mens is zinloos, wanneer het niet uit meer of minder verholen hoogte geschiedt. Wij zullen midden in de werkelijkheid van alle dag moeten gaan staan en allereerst ons werkelijk verbonden moeten voelen. De ontwikkeling en ontplooiing van het Verbond zullen ook in geestelijk opzicht worden genoemd, wanneer de aansluiting wordt gemist met de vele humanisten die het Verbond om andere dan redenen van beginsel mijden dan wel verlaten, aldus de commissie.
In 1958 liet het hoofdbestuur een nota verschijnen, die aandacht besteedt aan de wijze, waarop de humanistische ideeën en opvattingen worden verkondigd. Vooral de niet-tot-beschouwing-geneigde mens ondergaat de gebruikelijke lezing meestal meer als beleren dan als beleven. De nota geeft verschillende suggesties bij het zoeken naar vormen van overdracht, die tegemoet kunnen komen aan het onmiskenbare verlangen naar meer gemoedsbevrediging, zonder in sentimentaliteit of stichtelijkheid te vervallen.
Rapport en nota riepen weinig reacties op, noch in positieve, noch in negatieve zin. Het lijkt alsof de verkondigde opvattingen weinig kritiek hebben ontmoet. Zo dit al verheugend mocht zijn, weinig bemoedigend is het, dat de schijnbare instemming met een meer op de „gewone mens" gerichte aanpak nog zo weinig tot andere vormen heeft geleid. Hier en daar doet men pogingen en dan veelal met succes. Men neemt echter maar zelden de moeite „Kader" in te lichten, waardoor de redactie de zaak allicht somberder gaat zien dan zij is.
Hoe het ook zij, het is van belang, dat - ook en misschien wel juist - als de praktijk nog te weinig tot een andere benadering komt dan de gebruikelijke - de gedachten bezig blijven met de uitdaging het humanisme zodanig te verkondigen, dat het herkend kan worden ook door de in de geest verwante mens, die zich nu nog op de uitdrukkingsvorm verkijkt.
Daarom is het verheugend dat dit denken een nieuwe stimulans gekregen heeft door een bijdrage onder de titel „De gewone mens" van Kwee Swan Liat in Rekenschap, van juni 1960.
Uit dit belangwekkende artikel volgen hieronder enkele citaten:

Ons beeld van „de" mens is te veel afgeleid van studies aan buitengewone mensen . . .
We beschikken over gegevens van beroemde mensen, van zieke mensen, en ontspoorde mensen. Gewone mensen komen maar zelden in het middelpunt van de belangsteling . . .
Er is behoefte aan een authentiek humanisme, dat oog en begrip heeft voor de alledaagse wereld van de gewone mens . . .
De moeilijkheid ligt voor ons in de wijze van benaderen . . .
De gewone mens treedt niet voor het voetlicht der wereldhistorie. Hij onttrekt zich aan objektieve historische waarneming achteraf . . .

De zieke en de ontspoorde mens hebben door hun afwijkingen objekt gevormd voor wetenschappelijke waarnemingen . . .
De gewone mens daarentegen is alleen te verstaan in de dagelijkse omgang en in het gezamenlijk geconfronteerd worden met dezelfde dagelijkse beslommeringen . . .
Hij is interpreteerbaar alleen als deelgenoot van een wij-heid, als één-van-ons, in het verband van een gemeenschappelijke beleving . . . De stamelende stem van de gewone mens wordt in de wereldhistorie niet gehoord juist door gebrek aan articulatie en duidelijke expressie . . . Zijn gebrek aan expressie-vermogen maakt de voorspraak van een ander noodzakelijk.
De moeilijkheid is nu, dat die „ander" niet zo maar een ander mag zijn en buiten het wij-verband van de gewone mensen mag staan . . . Zijn interpretatie moet van inter-subjectieve aard zijn . . . In het interpreterend subject vindt de ontmoeting plaats tussen de twee werelden van de gewone, weinig gearticuleerde levensexpressie en van de scherp gearticuleerde, wijsgerige communicatie . . . Door de interpretatie in de wijsgerige meta-taal wordt de levenswereld van de gewone mens bewust ontsloten.
Aanleiding tot de interpretatie is de verwondering . . . Verwondering over het gewone dat eeuwenlang in de schaduw heeft geleefd . . .
Deze verwondering is er pas bij een zekere distanciëring . . . Die distantie is gunstig voor beschouwing en verdieping. In de ontmoeting is het herkennen van de „anderen", als lotsverwanten, die leven en werken en participeren in het wij-zijn van ons-mensen. Dan verdwijnt ook weer de distantie en ontstaat het verlangen naar één-zijn . . .
In het rumoer en de jachtigheid van alle dag is er geen gelegenheid voor verwondering . . . Het gewone wordt gevoeld als ontoereikend, onbevredigend . . . Inplaats van de verwondering, vervallen we in de extremen van bewondering en medelijden . . .
Zowel het aanbidden van een held, als het medelijden met een ellendige dienen ter compensatie van een eigen tekort . . . We existeren niet maar vervallen in de extremen van pseudo-heroiek en pseudo-compassie.
Beide neigingen worden voortdurend gevoed door de massa-cultuur van onze dagen: in de populaire week- en damesbladen, in de films, strips, comics, radio- en televisie-programma's . . . De populaire massa-cultuur is de neerslag van een dagdroom . . .
Er schuilt een zekere schijnbevrediging in de stemmingen van „zaligheid" en „zieligheid". . .
Beide onechte houdingen van heroisering en miserisering zijn uitingen van een onvermogen tot levensexpressie . . . Wat tot werkelijkheid moet komen is de mens zelf . . .
Er zijn talloze faktoren in onze bestaande samenleving, die de onechtheid in de hand werken. Eén van die faktoren is de overwaardering van de „prestatie". . . Men meet het I.Q., men meet de verdienste . . . Hierdoor wordt het misverstand in de hand gewerkt dat levensexpressie gelijk is aan „carrière", „verdienste", „prestatie".
De alles beheersende aandacht voor de prestatie richt de blik van het gewone af naar het buitengewone. In de plaats van de optimale levensexpressie streeft de onechte mens naar de maximale prestatie . . . Wat tot uitdrukking gebracht wordt is niet het eigene en best mogelijke, maar het excentrieke, makkelijke, onechte, meest opvallende onder de omstandigheden . . .
Alle aandacht is gericht op de top, aan het gewone ziet men voorbij.
Deze heldenverering is een erfstuk uit het verleden, toen kleine europese staten zich vrij vochten uit het oude verband, toen kolonisten zich vrij vochten van het moederland, toen vrijbuiters een nieuw ontdekte wereld voor zich open vonden . . . De 19e eeuw was de eeuw van het liberalisme, dat geloofde in „the struggle for existence" en „the survival of the fittest". De 19e eeuw was de eeuw van het neo-humanisme met zijn verering voor klassieke schoonheid en geestesadel, zijn élite-cultus en gevoel voor eruditie . . . Het neo-humanisme had zijn typerende eenzijdigheden. Het was eenzijdig in zijn oriëntatie op het verleden . . . Het was eenzijdig in zijn visie op de mens. Nog zitten we opgescheept met deze overgeërfde eenzijdigheden . . . De humanistische opvoeding hangt nog te veel samen met de élite-cultus van het verleden . . .
Uit onze innerlijke overtuiging stellen wij als principieel humanistische norm, dat de gewone mens in geen enkel opzicht tekort mag worden gedaan om wille van de élite mens . . .

Er is veel geschreven over de „evolutie van de mens". Evolutie is een continuïteit. De mens is onderweg . . . Er bestaan vele theorieën over „het volgende stadium" . . . Vast staat dat de grote lijn van ontwikkeling zal gaan over de „gewone mens" en niet over de „élite mens" . . . Het gaat niet om individuele carrières, maar om wat algemeen menselijk in stamelende expressie door de eeuwen heen tot uitdrukking is gebracht . . .

Daarvoor hebben wij acht te geven, niet op de toppen van esprit en vernuft, niet op de kronkelingen en afwijkingen van de ontspoorde geest, maar op de beschouwingen en strevingen van alledag . . .

Het fundamentele probleem van de gewone mens in onze tijd is de „existentiële aarzeling". Hij komt niet tot de eigen beslissing, hij draagt die over aan het toeval, hij delegeert die liever aan een plaatsvervanger of volksvertegenwoordiger. Heel het onderwijssysteem dat gericht is op het vergaren van „objectieve kennis" - in plaats van „subjectief kunnen", dat is: zelfexpressie - heeft er toe bijgedragen dat we niet beslissen maar altijd „te rade gaan" . . .

Nihilisme en nozemisme zijn zinvolle tijdsverschijnselen. Zij zijn een protest tegen de ontpersoonlijking, kliekjesgeest, traditiedorheid en weetveelheid . . . Voor de gewone mens is deze tijd van koude oorlog en godsdienstige machtswellust een nachtmerrie . . . Hij voelt zich gefrusteerd en belaagd. Wat hij verlangt is communicatie en in plaats daarvan krijgt hij verstrooiing . . . Hij weet de weg niet meer in het doolhof van sensatiemogelijkheden. Hier en daar zijn eilanden te vinden, die zich af weten te zonderen. Er wordt geëxperimenteerd met een nieuwe communicatievorm en een nieuwe exppressie . . . Experimentele tijdschriften schieten als paddestoelen uit de grond. Zij zijn verre van „gewoon" omdat de depreciatie van het „gewone" een algemene afkeer heeft gewekt. Maar het ongewone van de experimentele expressie is schijn. Het experiment is in wezen juist een poging om expressievelijk te verworden wat gewoon ervaarbaar is, maar door het gedaver van het kritikasterdom is overschetterd.

In de lijn van dit experimentele ligt de nieuwe benadering van de „gewone mens". Hij is een probleem waar het humanisme niet aan voorbij kan gaan zonder zich zelf nog verder van de werkelijkheid te vervreemden.

Om een volledig beeld van het boeiende betoog te kunnen verkrijgen, is het uiteraard nodig van het artikel in zijn geheel kennis te nemen. We hopen dat de hiervoor weergegeven citaten daartoe mogen opwekken en meer nog, dat de gemeenschapsbestuurders daardoor een abonnement op „Rekenschap" nog eerder tot hun onmisbare uitrustingsstukken gaan rekenen.

Wat het betoog zelf betreft:

Veel van wat Kwee Swan Liat met nauw bedwongen hartstocht poneert, kunnen we onderschrijven, ook wanneer het niet om eerder verkondigde meningen gaat.

Er zijn evenwel ook enige vraagtekens te plaatsen. Zijn pleidooi om naast de gewone mens te gaan staan en diens dagelijkse beslommeringen te delen, vindt weerklank bij ons. Dat het gebrek aan expressievermogen bij de gewone mens de voorspraak nodig maakt van een ander, die pas bij een zekere distanciëring en niet zonder verwondering tot scherp gearticuleerde interpretatie kan komen, is mogelijk ook aanvaardbaar.

Hoe dan in de ontmoeting de distantie verdwijnt en het verlangen naar één-zijn ontstaat, is niet zonder meer duidelijk, maar ook te verstaan.

Wat we echter met het vernietigend oordeel over de massa-cultuur van onze dagen moeten beginnen in deze ontmoeting met de gewone mens, is een open vraag.

Er is van radio en televisie wel iets anders en meer te zeggen dan het typische elite-oordeel, waarmee K.S.L. zich voegt bij de velen, die zich zonder meer van de massa - wie dat dan ook zijn mag - distanciëren.

Het is echter juist de gewone mens die in de massa-cultuur deelt en wie zo weinig genuanceerd over radio en televisie oordeelt, kan nog zo goedbedoeld deelgenoot van de gewone mens willen zijn, hij zal toch wat meer begrip en wat minder misprijzen moeten kunnen opbrengen om ook door de gewone mens als èèn-van-ons te worden aanvaard.
Met dit veroordelen zonder meer blijven we in de distantie steken en zal de vervreemding van de werkelijkheid, die K.S.L. signaleert, eer toe, dan afnemen.
Ook het betoog, hoe waardevol op zichzelf ook, over de onechtheid en de onechte mens, roept de vraag op hoe het in dit verband niet alleen de distantie maar ook de ontmoeting kan bevorderen.
Komen hierin toch weer niet de door K.S.L. veroordeelde eenzijdigheden van het neo-humanisme om de hoek kijken, eenzijdig als het nimmer was in zijn elite-cultus, zijn verering voor geestesadel, zijn visie op de mens?
Dezelfde vragen rijzen als K.S.L. van de gewone mens zegt, dat hij zich gefrusteerd en belaagd voelt, communicatie verlangt in plaats van verstrooiing en verdwaalt in het doolhof van sensatiemogelijkheden.
We zijn er niet zo zeker van, dat „de" gewone mens in het algemeen aldus voelt, verlangt en verdwaalt. Hij zou het waarschijnlijk behoren te doen, maar dan ook weer volgens een bepaalde, eenzijdige visie.
Of tenslotte de nieuwe benadering van de gewone mens in de lijn van de experimentele literatuur zal liggen? Voorlopig lijkt het er nog niet veel op, is althans de gewone mens zelf nog niet al te belust op een kennismaking met deze literatuur, hetgeen overigens nog niet behoeft uit te sluiten, dat de verdere ontwikkeling in dit opzicht mogelijkheden opent.
Uiteraard zijn de uitspraken van K.S.L. in dit verband uitsluitend beoordeeld naar hun waarde voor de - door hem bepleite - nieuwe benadering van de gewone mens. Mogelijk is het verschil van inzicht dat hier en daar bleek, terug te voeren op een verschil in uitgangspunt n.l. het beeld dat ieder van ons zich van de gewone mens vormt.
Want en dat onderschrijven we gaarne, niets is dikwijls zo moeilijk te vatten als het gewone.
Al klinkt een en ander nogal critisch, dit doet niet af aan onze waardering voor dit artikel als stimulans voor een discussie, die voor het humanisme van bijzondere betekenis kan zijn. C.

DE TOEPASSING VAN DE „SELF-SURVEY" IN DE HUMANISTISCHE GEMEENSCHAP

De onmiskenbare behoefte, wat meer van de wensen en opvattingen van de leden te weten, heeft er in de afgelopen jaren verschillende gemeenschappen toe gebracht, onder de leden of onder een deel daarvan een enquête te laten houden. Ongetwijfeld heeft dit tot verheldering van de situatie geleid, al zijn in vele gevallen de resultaten toch niet zo geweest, dat men er veel mee wist aan te vangen.
Een belangrijk winstpunt is echter altijd, dat de mensen die aan het uitvoeren van de enquête meewerken, persoonlijk bij de zaak betrokken worden, met de mogelijkheden en moeilijkheden geconfronteerd worden en zich er daardoor ook verantwoordelijk voor gaan voelen.

Het begrip „self-survey"

In wezen is hier sprake van „self-survey", zoals de gebruikelijke term luidt, die men het beste zou kunnen vertalen door zelfonderzoek. Het is een woord, dat uit de Amerikaanse sociologie en sociale psychologie afkomstig is, en in de kringen, die zich met het onderzoek bezig houden, gemeengoed is geworden.
Ontdaan van alle franje komt het er op neer, dat men een groep mensen zelf een onderzoek laat instellen naar de omstandigheden waarin ze verkeren, teneinde op die wijze, indien althans mogelijk, bepaalde gewenste veranderingen te bereiken.
In een artikel in het tijdschrift „Volksopvoeding" van mei/juni 1960 schrijft Dr. G. Hendriks hierover o.a. het volgende:
„Het geloof, dat het streekzelfonderzoek tot sociale veranderingen in het gedragspatroon aanleiding kan geven, is o.a. gebaseerd op de navolgende overwegingen:

a. Personen, die aan de self-survey meewerken, worden er als persoon ook sterk bij betrokken.
   De betrokkenen die de feiten zelf naar voren hebben gebracht, gaan zich persoonlijk verantwoordelijk voelen ook iets aan de situatie — waar nodig — te veranderen.
b. Door het werk van de self-survey *in groepen van personen* uit te voeren, gaat een *instructieve* invloed uit op die groepsleden welke individueel nog niet de moed hebben aan de verandering mee te werken.
c. Door personen en leden van uiteenlopende groepen in de self-survey te laten samenwerken, kunnen vele misverstanden tussen individuen en subgroepen in een samenleving worden opgelost. Deze misverstanden en houdingen tot elkaar blijken vaak een grote hinderpaal te zijn in het ondersteunen van een gemeenschappelijke actie."

De humanistische groep

Hoewel de handleiding voor het groepswerk, die zich in onze documentatiemap onder de titel „De Humanistische Groep in de Gemeenschap" bevindt al weer enkele jaren oud is, is er tot nu weinig gang in het

groepswerk gekomen. Dit is vermoedelijk het gevolg van het feit, dat de besturen nog niet duidelijk voor ogen staat, wat groepswerk eigenlijk is, en men maar al te gauw de neiging hebben een willekeurige huiskamerbijeenkomst als een vorm van groepswerk te zien. Wie echter het bovenstaande rapport nog eens doorleest, zal tot de ontdekking komen, dat er heel iets anders mee wordt bedoeld en ook begrijpen, waarom van „hogerhand" bij voortduring er op wordt aangedrongen dit stuk werk aan te vatten. In een aantal gewesten zijn nu deskundige adviseurs ter beschikking, die daarbij de besturen kunnen helpen en de leiders van het groepsgesprek ter zijde staan. Ter meerdere instructie wordt op 15 en 16 oktober in „De Ark" een werkweekeinde voor gespreksleiders gehouden, waarvoor belangstellenden zich alsnog bij het Centraal Bureau kunnen opgeven, hetgeen overigens niet wil zeggen, dat ze dan ook verzekerd kunnen zijn van een uitnodiging i.v.m. de beperkte mogelijkheden.
Het zal duidelijk zijn, dat de self-survey een zeer belangrijk stuk groepsactiviteit kan betekenen, waarbij dan ten minste twee dingen bereikt worden, n.l. men krijgt kennis van de vraagstukken in de samenleving en men vormt een groep van mensen, die persoonlijk er bij betrokken raken en er verantwoordelijkheid voor gaan voelen.

Een handleiding

In het rapport: „De Humanistische Groep in de Gemeenschap" wordt op pag. 6 o.m. opgemerkt:
Het meest verantwoordelijke en de moeite lonende practische werk dat een groep zou kunnen ondernemen, zou gebaseerd moeten zijn op een systematisch maatschappelijk onderzoek. Omtrent de methode om zo'n onderzoek te doen, *zal nog een nadere handleiding worden samengesteld.* Het onderzoek leidt tot het begrijpen van het karakter, de behoeften en de betere mogelijkheden van de plaatselijke samenleving; en op deze basis kan de gemeenschap een vaste gedragslijn met betrekking tot het practische werk ontwerpen, een besproken en overeengekomen eerste strategie, ontwikkeld door het onderzoek en nog beter te ontwikkelen door de gevolgen van de activiteit die ze inleidt, zodat de groep in een zeer speciale positie komt te staan met betrekkinig tot de gemeenschap.

Deze toen reeds aangekondigde handleiding is inmiddels klaar gekomen en wordt thans op het C.B. vermenigvuldigd en binnenkort aan enkele besturen toegezonden. Het is een degelijk stuk werk geworden, resultaat van een studie, verricht in opdracht van het Hoofdbestuur door Mej. Dra. R. A. M. de Liefde, onder supervisie van Prof. Dr. T. T. ten Have, directeur van het Humanistisch Instituut voor Sociaal Onderzoek (H.I.S.O.). Deze handleiding bevat alles wat voor een „self-survey" nodig is, de manier waarop men deze moet organiseren, hoe men de interviewers moet trainen, welke mensen gekozen moeten worden om vragen aan te stellen, hoe de vragenlijsten moeten worden ingericht en hoe de gegevens dienen te worden verwerkt. Bovendien zijn er een aantal voorbeelden van vragenlijsten bijgevoegd, die betrekking hebben op verschillende groepen, leden en niet-leden van het Verbond, leden van kerkgenootschappen, bestuursleden van andere humanistische organisaties enz. Ongetwijfeld zullen niet alle gemeenschappen in staat zijn dit onderzoek

op deze wijze te verrichten, maar voor onze grote ligt hier een aantrekkelijke taak, die door deze handleiding zeer vergemakkelijkt wordt. Maar ook al zou men er de eerste jaren de mogelijkheid niet van zien, dan blijft het toch altijd de moeite waard er kennis van te nemen en b.v. een lid van het bestuur of van de gemeenschap te vragen zich eens in deze stof te verdiepen.

De taak van de gemeenschap

We hebben wel eens de indruk, dat te weinig bestuurders kennis nemen van het zeer waardevolle materiaal, dat in de documentatiemap is verzameld, ook al omdat men de neiging heeft te denken: dat is voor onze kleine gemeenschap toch niets, dat kunnen we niet en daar hebben we geen mensen voor. Dat is tot op zekere hoogte waar, maar wat niet is kan komen. Als we er niet voortdurend op uit zijn onze plaats als humanisten in de samenleving te versterken en ons te verdiepen in de vraagstukken van die samenleving, komen we ook niet verder dan het organiseren van een aantal bijeenkomsten, die in deze tijd niet meer in staat zijn de aandacht van grotere groepen te wekken.
Het is dringend nodig dat we kennis krijgen van de verlangens en behoeften van de mensen die we als leden hebben, maar vooral ook van hen die we wensen te bereiken. De enige manier om daar achter te komen is het te onderzoeken. En bij dat onderzoek kan de handleiding, die onder de titel, die boven dit artikel staat, nu is verschenen, uitstekende diensten bewijzen.

Polet

ONS LEDENTAL EN -VERLOOP

In vorige nummers van Kader, om precies te zijn in het nummer van sept./okt. 1959 Nr. 4 en dat van jan./febr. 1960 Nr. 1 hebben we cijfers gepubliceerd over het verloop van het ledental en daaruit enige, zij het zeer voorzichtige conclusies getrokken. In 1959 nam ons ledental in de loop van het jaar netto met 353 toe, het aantal inschrijvingen bedroeg 1285 en de afvoeringen 932. We hebben er toen op gewezen, dat blijkbaar de actie voor de Luisterkring als stimulans heeft gewerkt en dat het aantal inschrijvingen beslist goed was te noemen. Het waren echter de bedankjes, die de netto-groei afremden.

Als we nu de resultaten van de eerste zeven maanden van dit jaar bekijken, krijgen we het volgende beeld:

maand	toetredingen	afvoeringen	nettogroei	totaal van ledental
1-1-1960				11.384
januari	113	80	33	11.417
februari	66	110	— 44	11.373
maart	102	58	44	11.417
april	36	47	— 11	11.406
mei	90	66	24	11.430
juni	30	32	— 2	11.428
Totaal	437	393	44	

Bij het aantal afvoeringen zijn 54 gevallen van overlijden en 18 wegens emigratie, zodat als bedanken zonder opgave van redenen, zoals dat dan heet, een totaal van 321 overblijft.

Vergelijken we deze cijfers nu met het eerste halfjaar van 1959, dan ziet het beeld er als volgt uit:

eerste halfjaar	toetredingen	afvoeringen	nettogroei
1959	788	566	222
1960	437	393	44

Erg verblijdend is het dus niet, al is er nog steeds enige groei en is ook het aantal bedankjes beduidend minder. Hoe of dat laatste valt te verklaren is niet duidelijk, misschien heeft men in sommige gemeenschappen de vorm gevonden die maakt, dat mensen zich meer thuis voelen.
Men zal het met ons eens zijn, dat aan de vergroting van het ledental toch meer aandacht besteed moet worden. Laat ieder gemeenschapsbestuur dit als punt van bijzonder belang op zijn agenda plaatsen en nagaan, wat er aan te doen valt.

DE WAGENINGSE LANDDAG

Wie alle drie de gewestelijke landdagen heeft meegemaakt, zal ongetwijfeld de neiging hebben, vergelijkingen te maken. Misschien is het daarom goed enkele punten aan te snijden, die me zijn opgevallen en die, mits anderen ook hun zegje zeggen, voor toekomstige evenementen van dit soort van belang kunnen zijn.

Punt één is, dat er in Wageningen beduidend minder bezoekers waren dan in Emmen en Emmeloord. Ik heb er zelf deze verklaring voor: de beide laatste plaatsen waren voor velen uit andere streken onbekend terrein en hadden daarom een grotere aantrekkingskracht. Wageningen kennen velen, en ook al is dit niet het geval, men verwachtte er minder van. Wat onjuist was, want de excursies naar de instituten en proeftuinen waren voor de meesten een openbaring.

Punt twee: de reclame voor Wageningen is niet zo groot geweest als b.v. voor Emmen. Gevolg: de andere gewesten en daardoor ook de gemeenschappen zijn er niet zo warm voor gelopen. Misschien was ook het programma minder aantrekkelijk, al weet je zoiets nooit van te voren.

Punt drie: de leiding van het gewest en onze Wageningse leden die het grootste deel van de organisatie voor hun rekening hebben genomen, wisten pas op de dag zelf, op hoeveel mensen ongeveer gerekend kon worden. Dat maakt het moeilijk om de dingen vlot te laten lopen. Ook hier weer een gebrek aan medewerking van de anderen, en misschien ook de onmogelijkheid ten minste een week van te voren te weten, wie er uit zijn gemeenschap meegaat. Overigens moet men altijd met enige

speling rekening houden. Men onderschat blijkbaar de moeilijkheden, die er aan de organisatie van zo'n bijeenkomst vast zitten. De leiding moet weten waar ze aan toe is, en niet al te veel op haar improvisatie-talent behoeven te vertrouwen. Dat kan alleen, als de andere gewesten haar daarbij volledig steunen.

Ten slotte, maar dat geldt niet voor Wageningen alleen, heb ik de indruk gekregen dat de bezoekers voor een groot deel mensen waren, die men op onze bijeenkomsten in de gemeenschap niet al te veel aantreft. Dat zou er op wijzen, dat we onder onze leden een groot contingent hebben, die behoefte hebben aan wat meer gezelligheid dan ze over het algemeen in de gemeenschapsbijeenkomsten aantreffen. We wisten dit overigens lang, maar er zijn nog steeds gemeenschapsbesturen die er m.i. geen of onvoldoende rekening mee houden. En om op die landdagen terug te komen, er zou best wat meer tijd uitgetrokken kunnen worden, om de mensen in staat te stellen elkaar zo bij een kopje koffie te leren kennen. En dan zo, dat de kinderen vast ergens bezig gehouden worden.

Polet.

OM TE NOTEREN:

De sprekerslijst

Enige tijd geleden is aan alle gemeenschappen een nieuwe uitgave van de sprekerslijst toegezonden. Helaas is daarin een onnauwkeurigheid geslopen, die enig misverstand kan wekken. In de tweede kolom over de aard van de toespraken en onderwerpen staan teveel aanhalingstekens. Deze aanhalingstekens hadden alleen gebruikt mogen worden wanneer er werkelijk sprake was van een titel, b.v. „De zin van het leven." In andere gevallen is het echter onjuist, als er door de spreker werd vermeld welke onderwerpen hij wil behandelen, zoals dit o.a. het geval is waar gesproken wordt van: onderwerpen van cultuur-filosofische aard. Wij verzoeken onze gemeenschapssecretarissen hiermede rekening te willen houden.

U bent welkom!

Welkom n.l. op een vergadering van het Dagelijks Bestuur, dat elke vrijdagavond van 7 tot 11 uur zijn wekelijkse bijeenkomst in het Erasmushuis houdt. Als er soms bestuurders van gemeenschappen zijn, die wel eens willen weten waar of het D.B. zich mee bezig houdt en hoe of het werkt, kunnen ze ééns per maand zo'n vergadering bijwonen. Natuurlijk maar in beperkte mate, met een stuk of drie, maar allicht is er een bestuur dat toch in de buurt is, en eens een kijkje wil nemen. Uw reiskosten zijn natuurlijk voor eigen rekening en u moet wel even van te voren vragen of het schikt.

Bezoek organisatie-secretaris

Nog niet alle gemeenschapsbesturen schijnen te weten, dat het ook tot de taak van de organisatie-secretaris behoort door een bezoek aan de gemeenschappen het contact met het centrale apparaat te bevorderen. Minstens één keer per jaar kunt u hem voor het bijwonen van een bestuursvergadering uitnodigen, liefst met opgave van enkele datums, waaruit hij kan kiezen. En vooral een tijdje van te voren, want zijn agenda is al maanden van te voren volgeboekt. Bovendien, op vrijdag komt hij nooit, dan moet hij de D.B.-vergaderingen bijwonen.

Conferentie over Geestelijke Volksgezondheid

Deze voor 9 oktober aangekondigde conferentie kan door omstandigheden niet doorgaan.

Belangrijke data

8/9 oktober 1960: Topkaderconferentie.
4/5 februari 1961: Topkaderconferentie.
18 februari 1961: Gewestvergaderingen.
15/16 april 1961: Congres.

NOG EENS: DE BANDRECORDER

Van de secretaresse van gemeenschap Voorburg/Rijswijk kwam de volgende brief:
Terugkomend op een verzoek in „Kader" van mei/juni 1959 betreffende het gebruik van een bandrecorder kunnen wij u mededelen, dat een dergelijk instrument zijn intrede heeft gedaan in het leven van onze gemeenschap. Met direct succes zelfs, aangezien een bijeenkomst doorgang kon vinden ondanks de ziekte van de spreker. Het betrof een lezing van onze voorzitter, Dr. Kuilman, die echter wel in staat bleek (en bij stem bleef) van af het ziekbed datgene wat hij te zeggen had aan de band toe te vertrouwen. Het resultaat was een boeiende lezing met een nabespreking, die eveneens werd opgenomen en die weer leidde tot een reeds aangekondigde „gespreksavond" tussen de spreker en een gematigd opposant, die de degens zullen kruisen over het onderwerp rationalisme.
Ook zijn wij van plan de lezingen die worden opgenomen, op huiskamerbijeenkomsten of middagbijeenkomsten af te draaien om die mensen, die wel belangstelling hebben, doch die om een of andere (altijd geldige!) reden de bijeenkomst zelf niet konden bijwonen alsnog in de gelegenheid te stellen de bepaalde lezing te horen.
Al met al is het bestuur bijzonder tevreden met deze aanschaffing.
(Noot van de redaktie: Bedankt en wie volgt?)

STEMMEN VAN LEZERS

Stijlvorming

Reeds enkele malen is in contactorganen van verschillende gemeenschappen aandacht gevraagd voor de z.g. stijlvorming. Van de zijde van het hoofdbestuur is enige jaren geleden een rapport over dit onderwerp verspreid.
Ik meen, dat de tijd is gekomen, datde discussie en meningsvorming over de stijl van onze bijeenkomsten op meer algemene wijze, i.c. in „Kader", op gang dient te komen. Bezien wij de bijeenkomsten in het merendeel der gemeenschappen, dan valt niet zozeer een stijl, als wel het ontbreken van stijl op. We zijn er in de bijna 15 jaar, die ons Verbond bestaat niet in geslaagd meer tot stand te brengen, dan een vergaderingachtige samenscholing, waar men zich een al dan niet interessante lezing (met nabespreking) kan laten overkomen. Ieder ritueel, elke traditie, alle symboliek, wijding en sfeer schijnt taboe. Waarom die dorre — rationele instelling
Een mens wil uit de sfeer ook wel eens voelen, dat hij een bijeenkomst van een levensbeschouwelijk Verbond bijwoont. In woorden wordt het vaak genoeg gezegd, maar woorden voel je niet.
Onze vrienden in Amerika en W. Duitsland hebben het anders gewild en gedaan, zelfs samenzang is daar gebruikelijk. Hoe koud de rillingen van kerk-vreters onder ons ook mogen zijn, willen we onze leden en toekomstige leden gevoelsmatig iets bieden dan moeten we de kant van een „dienst" uit. Een „dienst" waarin de aanwezigen bepaalde rituele handelingen gemeenschappelijk verrichten; zich daardoor verbonden voelen, weten dat ze „er bij horen".
Nu is het gemakkelijker in betrekkelijk vage omschrijvingen aan te geven welke kant het uit moet, dan precies aan te duiden zus en zo is de beste methode. Dit laatste lijkt zonder onderzoek en proefnemingen niet mogelijk. Voor we daar aan kunnen beginnen moet er een communis opinio bestaan over de noodzaak van een koerswijziging. Als eerste pleidooi en oproep tot bijval, respectievelijk kritiek, moge het bovenstaande dienen.

J. W. Schurers.

PLAATSELIJKE GEESTELIJKE VERZORGING

3. WEGEN EN GRENZEN

We zijn nog maar aan 't terrein verkennen.
Nieuw is dit werk voor de meeste van onze raadslieden, nieuw is het schrijven erover voor mij.
Op deze eerste wandelingen komen we voorbij hoofdwegen en zijpaden, waarin we alleen maar een blik kunnen slaan. Juist als het boeiend wordt, moeten we al weer verder. Later hopen we ze een voor een te betreden, zover als maar mogelijk is.
Elk pad zal zich dan oneindig vertakken. Want iedere mens heeft geestelijk een andere benadering nodig en voor iedere raadsman past een verschillende aanpak.
Maar hiermee is toch ook reeds een van de gemeenschappelijke beginselen voor ons werk gegeven:
Erkenning van het anders-zijn van iedere mens, eerbiediging van zijn eigen persoonlijkheid, zijn lot en zijn levenskeus.
Dat begint al bij onszelf. We leven uit een bodem, die we niet kunnen doorgronden; er is een geheim, dat we nooit geheel kunnen blootleggen, gesteld nog dat we dit wilden.
Zo ook de ander. Al verkeert hij zozeer in moeilijkheden, dat hij ons tenvolle in vertrouwen wil nemen — het láátste kan hij, evenmin als wij, doorzien. En de mens, die geen steun bij een raadsman zoekt, die het scheppend of mislukkend toch alleen wil klaren, kan zelfs geërgerd raken door de troost of hulp, die men hem geestelijk zou willen bieden. Uit eigen bron wil hij zijn lot zich scheppen.
Bescheidenheid en voorzichtigheid zijn daarom eerste vereisten voor een PGR. Temeer omdat hij, zelf of via zijn medewerkers, dient kennis te maken met alle leden van de humanistische gemeenschap.
Onder hen zijn innerlijk zelfstandigen èn steunzoekenden, mensen die geestelijk armer en die rijker zijn dan de bezoeker. En bij toenadering op de lange baan blijken zij soms het tegenovergestelde in zich te hebben, van wat bij de eerste ontmoeting scheen.
Een raadsman of contactpersoon binde zich niet aan een te enge doelstelling. Met name komt hij niet speciaal om te kijken of men hulp nodig heeft, of men „behoefte" heeft aan contact; zelfs een ziekenbezoeker legge hierop niet de nadruk.
Wij komen niet als sterkere helper voor een zwakke, maar als gelijkwaardige, om de mèns te ontmoeten.

Die mens kan onze hulp nodig hebben; maar in hem kan evengoed een medewerker schuilen, bekwamer dan wijzelf. Ook kan iemand geheel bezet zijn door zijn werk op ander terrein, zodat hij alleen principiëel en financiëel zich met ons verbonden weet.
In het laatste geval zal de kennismaking kort zijn, en het later bezoek sporadisch. Toch blijft het zinvol. Want om een gemeenschap geestelijk goed te dienen, moeten we haar leden kennen in hun verscheidenheid. Dan ontmoeten we b.v. een bejaarde vrouw, die de krant niet meer lezen kan — en elders een dame op leeftijd, die zich met voorlezen graag wil nuttig maken. We komen in aanraking met een voormalig NSB-er, die daar nog steeds op wordt aangezien — en we kennen een gespreksgroep, die hem weet in te schakelen.
Zulke practische diensten zijn van ons werk niet los te maken. Zij vormen dikwijls het begin ervan. Maar we mogen er niet in blijven steken. In het geestelijk werk intereseert ons uiteindelijk de vraag, hoe deze bejaarde vrouw haar blindheid verwerkt; welke betekenis de NSB-er nu hecht aan al het gebeurde, en welk perspectief hij vindt voor zijn verdere leven.
Opnieuw: Dit interesseert ons niet vooral, om hen zo nodig te kunnen helpen; evenzeer om van hen te leren. Maar boven deze beide nuttigheden uit: Om iets te verstaan van hun leven, ook in verband met de wijdere gemeenschap en met de zin van alle dingen.
Tot deze kern van het geestelijk werk kunnen wij over het algemeen niet direct doordringen. Vooral een eerste kennismaking dient kort en bescheiden te zijn. Eenvoudige belangstelling, zonder opdringerigheid, voor gezin en beroep, voor iemands verhouding tot het Humanisme en voor zijn weg tot het Verbond, kan op den duur leiden tot meer contact. Komen er dan, langs deze of langs directe weg, diepere vragen naar voren, dan kan het zijn dat een ziekenbezoeker of contactman zich onbekwaam voelt, en terugvalt op de geestelijk raadsman zelf. Of dat ook de raadsman merkt dat hij tekort schiet; zodat hij een meer geschikt medelid of een deskundige vraagt.
Echter juist degene die het diepst de ander verstaat, zal weten dat hij voor hem het meest eigenlijke niet kan doen. Hij kan met hem de mogelijkheden nog eens door nemen, een verwaarloosd aspect naar voren brengen, hem trouw blijven telkens opnieuw — maar de beslissing valt in de ander zelf.
Dit kan uitlopen op vertwijfeling, maar ook op een inzicht of daad, waarbij de „raadsman" zich opeens leerling voelt, en op duizend schakeringen daartussen.
Wat wij te bieden hebben is enkel „bij-stand": Naast de mens, nooit in zijn plaats. Tussen zwakken en sterken, niet alleen als helper, maar als medewerker van beiden; die minstens zoveel ontvangt, als hij geeft. Hiermee is zowel de onuitputtelijke mogelijkheid als een begrenzing van ons werk aangeduid.
Tot hen die geestelijk te vragen en tot hen die te bieden hebben, richt zich de geestelijke verzorging; tot leden en belangstellenden. En bij allen zoekt zij de kern van het geestelijk leven — die wel eerbiedig te benaderen, maar nooit te veroveren of te omvatten is.

Kruyswijk.

PROBLEMEN VAN LEVEN EN DOOD

Een onzer medewerksters maakte mij — al geruime tijd geleden — opmerkzaam op een artikel in het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde (17 okt. 1959). Dit artikel werd geschreven n.a.v. een voordracht gehouden door Prof. Dr. H. C. Rümke, voor het ledencongres van de Kon. Nederl. Mij tot bevordering der Geneeskunde in oktober 1959.
Deze voordracht had als titel: „De dokter en het probleem van de dood". In zijn inleiding stelde Prof. Rümke vast dat hij eigenlijk zou willen spreken over het thema: „Sterven wij op tijd?" Toch durfde ik — aldus Prof. Rümke — „sterven op tijd" niet als titel van mijn voordracht te gebruiken. Ik wist immers tevoren dat ik het antwoord niet zou kunnen geven.

O.a. zei Prof. Rümke dat de arts, die dag in dag uit te maken heeft met de strijd tegen ziekte, met de verdediging van het leven, misschien minder het probleem van de dood doordacht heeft dan menig ander.
Paradoxaal uitgedrukt: „Voor niemand is de dood zo probleemloos als voor de dokter."
De arts voelt zelfs dikwijls in de geestelijke bijna zijn vijand; de geestelijke, die — anders dan de medicus — de dood niet ziet als iets dat bestreden moet worden. De geestelijke brengt de dood dichtbij, te dicht bij de patiënt, die er wellicht van verschrikken zal, te dicht ook bij de dokter, waardoor deze zich in zijn strijd verzwakt voelt.
Wij vinden de geestelijke bijna een indringer.
De dokter heeft met de dood te maken, zijn grote vijand. Is het niet de prestige-gevende strijd met de dood, die de dokter soms verleidt te denken, dat zijn beroep het belangrijkste is dat er bestaat? Het is goed ons daarvan rekenschap te geven. Doen wij dit, dan zien wij tegelijkertijd, dat wij de dood veronachtzaamd hebben. Het zijn trouwens niet alleen de dokters, die de dood verwaarlozen; het behoort tot de kenmerken van onze tijd, te doen alsof de dood er niet is, de dood te negeren en waarschijnlijk ook zeer dikwijls hem te verdringen. Er is een stilte rondom de dood onstaan.
Voortgaande constateerde Prof. Rümke dat er twee plaatsen zijn in het gebied van de geneeskundige werkzaamheid, waar die stilte verbroken wordt Dat is de reanimatie [1]), waar het probleem van de dood plotseling als nieuw voor de dokter is komen te staan, en de geriatrie [2]), waar het probleem van de dood lang niet zo duidelijk zichtbaar is, maar toch wel meer en meer gevoeld wordt.

Vervolgens behandelde Prof. Rümke de betekenis van de vraag: „Sterven wij op tijd?", waarbij hij tot de conclusie komt steeds nieuwe betekenissen te zien; betekenissen welke zowel een godsdienstige als profane klank hebben. Op het antwoord van de gelovige: God vergist zich niet, vraagt Prof. Rümke zich af: „Moet ik dus aannemen, dat alle mensen op tijd gestorven zijn? En dan komt het dubbele antwoord: Op tijd alleen in zoverre het Gods wil was, maar wat voor Hem „op tijd" is, kan, gemeten

[1]) kunstmatig verlengen van het leven.
[2]) leer der ouderdomsziekten.

naar zuiver menselijke maatstaf te vroeg zijn. Dan verplaatsen alle moeilijkheden zich naar het menselijke vlak. Wat bedoel ik zuiver menselijk met op tijd sterven? Antwoorden rijzen: Iemand sterft op tijd, wanneer ik het sterven op dat ogenblik van zijn leven zinrijk beleef. Voor het dagelijks leven kom ik hiermee een heel eind.
De maatstaven van dit „zinrijke" zijn echter uiterst verschillend. „Op tijd" kan als zinrijk beleefd worden als de stervende mens zo oud is geworden, dat hij het tijdstip heeft bereikt waarop hij zeggen kan: „Wanneer je zo oud wordt als ik, dan zul je zien, dat de dood voor de mens een behoefte is als de slaap." „Op tijd" kan het zijn, omdat er nog een lang, zeer pijnlijk ziekbed te verwachten was. Een ander zal het „op tijd" vinden, omdat de dood een mens trof op het hoogtepunt van zijn leven; „op tijd" kan het zijn, omdat een geestelijk verval de patiënt wachtte. Soms zeggen wij: „Gelukkig dat hij of zij dat niet meer heeft meegemaakt". Hierdoor kan in ons iets van de mogelijke zin opkomen onder omstandigheden waarin de dood ons zinloos scheen.

Over de dood als essentieel levensverschijnsel citeert Prof. Rümke Freud. „Freud heeft getracht in zijn theorie der doodsdriften een inzicht in deze werkingen te verschaffen. Het is een onderdeel van Freuds leer, dat ook door menig volgeling van Freud wordt bestreden. Voor anderen — en ik (aldus Prof. Rümke) schaar mij onder hen — behoort dit deel van zijn werk tot het diepste wat hij heeft gegeven. Freud schrijft: wanneer al het levende „aus inneren Gründen stirbt", dan kunnen wij zeggen: het doel van alle leven is de dood. Iets in het levende organisme drijft naar de dood. Freud neemt, zoals bekend is, naast de levensdriften een doodsdrift aan. Freud tracht de polariteit „liefde en haat" in verband te zien met deze levens- en doodsdrift.
Agressiviteit, sadisme zijn volgens Freud niet uit de Eros, de grote bindende kracht af te leiden. Hij ontwerpt de hypothese, dat onze agressiviteit eigenlijk een doodsdrift is, die onder invloed van narcisme, van het „ik" wordt weggedrongen, zodat hij pas aan een buiten onszelf gelegen object te voorschijn komt.
Het door vele mensen gevoelde verlangen naar de dood — naar de koele meren des doods, zoals van Eeden heeft gezegd — zou als uiting van de doodsdrift kunnen worden opgevat. Dat de mens tegenover de eigen immanente dood zo anders staat dan tegenover een doodsbedreiging midden in het leven, zou de conceptie van Freud kunnen steunen. Freuds gedachte, dat de drift tot zelfbehoud op deze wijze een trawant wordt van de doodsdrift, acht Prof. Rümke een geniale visie.

Vervolgens werd de vraag behandeld: „Hoe verschijnt de dood in de innerlijke levensgeschiedenis?"
In alle levenstijdperken is de gedachte aan de dood voor een deel verdrongen (natuurlijke verdringing). In alle goed geïntegreerd leven worden strevingen geremd, wellicht ook verdrongen. De doodsgedachte wordt echter ook op ziekelijke wijze verdrongen. Dit uit zich o.a. in vage angsten, in onrusten wanneer over de dood gesproken wordt, in spotten met de dood, in bijgeloof, in voorgevoelens, in de neiging tot ongebreideld uitleven van lustverlangens bij doodsdreiging.
Men zegt wel: „Het leven zonder dood is zonder perspectief, en zinloos". Het is waar: wij kunnen ons eigenlijk niet indenken dat wij zullen ster-

ven, maar ons indenken dat wij niet zouden sterven, kunnen wij nog veel minder.
De dood maakt soms het leven zichtbaar in verhevigde kracht; Jacq. v. d. Waals dicht in „Sinds ik het weet":

„Ik zei niet „goede dood", ik zei niet „boze"
maar de dennen geurden en de rozen
en ik had het leven nooit zó lief gehad".

Zo kan de dood stimulans zijn.
Men kan de dood ook zien als vormgever van het leven. Wanneer de mens de dood helder bewust als het onvermijdelijke einde van het leven beleeft, dan komen daar innerlijke reacties op; typologisch verschillend:

a. Er ontwikkelen zich nieuwe krachten, nieuwe gezindheden. In de volle heroiek van deze instelling kan men dit noemen: Leven voor het aangezicht van de dood of met de dood als stimulans.
b. Een zuiver negatieve reactie. Er bloeit niets nieuws op. Men leeft zoals het toeval het brengt. Door verdringing van de dood wordt het leven chaotisch.
c. Een voortdurende opstandigheid. Marsman heeft dit prachtig onder woorden gebracht (porta Nigra, bl. 29):

„Gij zegt van mij
hem rest geen andre weg
dan zelfmoord of geloof
(of een verdoft berusten),
maar gij vergeet,
dat men in open zee
ver van de veilge kusten
recht als een man op een recht schip kan staan
en overtuigd tot aan de dood toe strijden".

d. De dood wordt overwonnen, doordat hij positief aanvaard wordt. Het eeuwig worden en zich-veranderen wordt als het positieve gezien. In het vergankelijke wordt niet de dood het belangrijkste geacht, maar het veranderen, waarvoor nu eenmaal nodig is, dat het oude wordt opgegeven. Uit de dood ontspringt nieuw leven.
e. Het leven wordt niet als laatste zin gezien. Een andere zin, een ander zijn, een of ander proces gaat boven het leven uit. Dan wordt, zonder dat de grenssituatie vergeten wordt, een betrekking tot het absolute gezocht zonder dat „onsterfelijkheid" in zintuigelijke vorm wordt aangenomen.
f. De zuiver godsdienstige reactie laat ik hier buiten beschouwing. Ik mag deze bekend veronderstellen.

De mens, aldus Prof. Rümke, heeft verleerd zijn eigen dood te sterven. Het is waar, dat de dood universeel is, voor alle mensen gelijk, maar het is ook waar, dat de dood behoort tot het allerintiemste bezit van de mens. Wij — niet alleen de artsen — verwaarlozen de dood, zodat het ons gelukt is, het leven bijna dood-vrij te maken. Daarom vinden wij het vreemd, dat er mensen zijn die om hun e i g e n dood vragen, wanneer zij sterven moeten.

Prof. Rümke citeert dan Rilke, die in „Malte" spreekt over een ziekenhuis in Parijs: „Jetzt wird in 559 Betten gestorben. Natürlich fabriks-„mässig. Bei so enormer Produktion ist der enzelne Tod nicht so gut „ausgeführt, aber darauf kommt es auch nicht an..... Der Wunsch einen „eigenen Tod zu haben, wird immer seltener. Eine Weile noch und er „wird ebenso selten sein wie eigenes Leben".
Velen zullen dit met Rilke meevoelen. Eigenlijk is dit tegelijkertijd de vraag „op tijd" te mogen sterven. Misschien is het dan het gemakkelijkst, de eigen dood te sterven, maar ik ben er niet zo zeker van, neen, ik ben er zeker van, dat er mensen zijn die van de exogene dood een eigen dood weten te maken. Hier mag men zeker van „heroisch" spreken. Wij ontwijken de dood, wanneer wij hopen op een plotselinge, onverwachte dood. Meestal voor ons zelf; van anderen denken wij achteraf: Gelukkig voor hem dat hij er opeens, haast zonder lijden, uit was. Willen wij dit werkelijk, willen wij niet eigenlijk een niet-te-lang, niet-al-te-pijnlijk ziekbed? Soms klagen wij, in strijd met de wens van een plotselinge dood; het klinkt door vele overlijdensadvertenties. Hier geldt het woord van Greshoff: „Als de dood onverwacht komt, is dat niet zijn schuld, maar die van de overledenen". Ook dit wil zeggen: wij verwaarlozen de dood. Wij spreken er niet over. De dood moest nooit onverwacht zijn. De cultus van leven en sterven gaat verloren. Het leven verliest daarmee een dimensie. Een Amerikaans hoogleraar, classicus, klaagde erover, dat hij met zijn leerlingen de Griekse tragedie niet kon behandelen, omdat zij niets van de dood wisten.....

Over „de waarheid aan het sterfbed" zegt Prof. Rümke: „Het is een oud probleem, waarmee de dokter dagelijks in aanraking komt. Er is reeds zo veel over gezegd, zo veel over gesproken, dat het haast niet mogelijk is, er iets anders dan gemeenplaatsen over te berde te brengen. Het zij zo.
Ik vermoed dat het probleem ontstaan is door de verwaarlozing van de dood. Leefden wij mèt de dood, dan zou het vanzelfsprekend zijn en het zou ook kunnen, over de mogelijkheid van het naderende sterven te spreken. Ik kan niet anders doen dan raden tot de grootst mogelijke voorzichtigheid. Het is gebleken, dat er vele mensen zijn, ook gelovige, ook mensen die er dringend om vragen, die de waarheid toch niet verdragen.
Wat moeten wij aan onze patiënt zeggen, wanneer wij weten dat hij dodelijk ziek is? Dikwijls zullen wij niets mogen zeggen. Maar wij moeten wèl bedenken, dat wij sommigen, door niets te zeggen, iets ontnemen. Er zijn er voor wie het een grote rust is, dat er openlijk gesproken is, voor de patiënt èn voor de familie. Soms is het duidelijk, dat de patiënt niet over zijn dood wil spreken, dat hij heel goed weet waarvoor hij staat, dat hij weet dat de dokter dit weet, maar dat dit te diep eigen is, te intiem om over te spreken".

Tenslotte besprak Prof. Rümke het probleem „Leven zonder dood". Als de geneeskunde nu eens de dood kon overwinnen, wanneer sterven niet inherent was aan het leven. Wanneer de dood dan toch voor het grootste deel van de mensheid verdween, wat dan? Hier openen zich visioenen, èn vreemder èn bizarder dan enige „science fiction" ons tot nu toe heeft gebracht.

Zien wij het probleem onder ogen bij de geriatrische bemoeienis? Willen wij in de geriatrie de mens zo goed mogelijk brengen naar zijn immanente dood, of willen wij hem tenslotte onsterfelijk maken? Maar wat dan? Voorlopig is dit onvoorstelbaar. Daaraan merken wij dat wij de dood wel hebben verwaarloosd, maar dat wij met alle vezels aan de dood verbonden zijn. Hoe kon anders een leven zonder sterven zo een schrikbeeld zijn.

Prof. Rümke eindigde zijn voordracht aldus: „Het lijkt mij belangrijk, dat door de reanimatie de arts gedwongen wordt aan het probleem van de dood grote aandacht te geven. De vraag „sterven wij op tijd" blijft. De problemen van de „eigen dood" zijn voor de dokter en vooral ook voor de psychotherapeut van het grootste belang. De problemen van de „eigen dood" doen ons beseffen dat wij door verwaarlozing van de dood het leven vervlakken. Misschien is er niets, dat ons zo zeer met de dood kan verzoenen, als het besef van de zinneloosheid van het leven zonder sterven".

D. d'A.

TELEFONISCHE HULPDIENST

In Rotterdam bestaat sinds ongeveer anderhalf jaar een z.g. Telefonische Hulpdienst, die op interkerkelijke basis is opgezet.
In „Woord en Dienst" verscheen van de hand van de leider van die hulpdienst ds. H. J. Teutscher, een overzicht van de ervaringen welke men in het eerste jaar heeft opgedaan, waarvan wij hier de voornaamste inhoud weergeven.

Deze telefonische hulpdienst werd bij de oprichting ingevoegd in een reeds bestaande interkerkelijke stichting voor de geestelijke volksgezondheid, waardoor een brede achtergrond van algemeen maatschappelijk werk en psychiatrische hulpmogelijkheden direkt aanwezig was. De belangrijkste participanten in die stichting waren n.l. de Hervormde Stichting voor Kerkelijk Sociale Arbeid en de Stichting Gereformeerd Maatschappelijk Werk, terwijl nauwe kontakten met de Protestantse Voor- en Nazorgdienst, het Protestantse Bureau voor Levens en Gezinsmoeilijkheden en een Protestants Medisch Opvoedkundig Bureau gemakkelijk konden worden gelegd. Daarnaast bouwde men voort op een telefonische hulpdienst, welke de gereformeerde evangelisatie predikant ds. Heule een jaar tevoren was begonnen, eerst met één avond per week, later uitgroeiend tot drie avonden. Hij had al een kring van enthousiaste medewerkers en hem was reeds gebleken, dat de meeste mensen die opbelden, als direkte aanleiding een stuk sociale nood hadden — waarachter natuurlijk ook menigmaal geestelijke nood verscholen ging. Reeds bij de eerste ervaringen was dus al gebleken van hoe groot belang het was een organisatievorm te hebben, die nauw aansloot bij maatschappelijk werk en psychiatrische hulp.
De opzet was van het begin af aan het hebben van een dag- en een nachtservice, in een stad als Rotterdam zeker noodzakelijk. De eigenlijke wachtdiensten aan de telefoon zouden niet worden vervuld door beroepskrachten, maar door vrijwilligers, zij het dan dat minstens één

beroepskracht daartussen een centrale plaats zou innemen om het geheel te coördineren en te begeleiden. Daarvoor werd een ervaren, gediplomeerde maatschappelijk werkster uitgekozen. In de keuze van de medewerkers begreep men uiterst selectief te moeten zijn; er werden slechts medewerkers aangezocht op recommandatie van predikanten of maatschappelijke werksters, nergens werd een oproep gedaan waarbij men zich zelf als medewerker kon melden.

Deze groep medewerkers kreeg een „vooropleiding" van een tiental weken (één avond per week). Natuurlijk kan er in die tijd geen sprake zijn van een werkelijk behoorlijke opleiding; er werd vooral naar gestreefd de mensen duidelijk te maken waar men vooral zelf moest „afblijven", omdat de kwestie op het terrein van de psychiater of dat van een andere beroepskracht zou liggen. De sociale kaart van Rotterdam werd besproken, waarbij leidende figuren van verschillende instellingen een korte inleiding kwamen houden, zodat de medewerkers een bepaalde organisatie of instelling konden ophangen aan een bepaalde concrete persoon, die men had leren kennen. Een aantal toespraakjes werden gehouden door een psychiater, die ten doel hadden de mensen enigszins attent te maken op mogelijk voorkomende afwijkende gedragspatronen en hen zodanig in te lichten, dat zij er op gespitst zouden zijn met hun gesprekken de zo nodige voorzichtigheid te betrachten en de psychiater in te schakelen. Ook werd er aandacht gegeven aan gesprekstechniek, een aantal fictieve gesprekken door de telefoon werden gespeeld en daarna samen besproken en gecritiseerd.

Elke trainingsavond werd besloten met een korte bijbelbespreking en een bidstond. Men was ervan doordrongen, dat dit werk alleen gedaan kan worden door een groep vrijwilligers, die zelf positief gelovige mensen zijn, die bewust willen leven met de Heer en die de kracht en de funktie van het gebed in hun geloofsleven kennen. Men trachtte daarom op de trainingsavonden de werkgroep te doen groeien tot een gebedsgroep. Bij deze telefonische hulpdienst wordt men dusdanig geconfronteerd met de donkere machten in het leven van medemensen, dat men als werkgroep met niet minder toekan.

Bij de instructie werd er duidelijk op gewezen, dat deze arbeid een disciplinair karakter zal moeten dragen en dat het dus mogelijk is dat men bij mindere geschiktheid verzocht wordt de groep te verlaten. Veel aandacht werd ook besteed aan de zwijgplicht — men heeft het gevoel dat daarmee in de praktijk ook volkomen ernst is gemaakt. Tijdens de arbeid is de training voortgegaan in die zin, dat de medewerkers één avond per maand samenkomen, waarbij de praktijk van het werk wordt doorgesproken, moeilijke gevallen in de kring worden behandeld en men ook weer een korte bijbelbespreking en een „voorbede dienst" met elkaar heeft. Daarin — drukt men uit — worden de „zorgenkinderen" door de hele kring bij de Heer gebracht.

De publiciteit is bij dit werk van groot belang en men is dan ook begonnen met een persconferentie, waardoor de gehele dagbladpers in Rotterdam uitgebreid aandacht aan dit werk heeft besteed.

Daarna is er maandenlang in allerlei advertentiegebieden geadverteerd en na korte tijd bleek, dat veel mensen met het nummer van de telefonische hulpdienst in hun zakboekje of agenda rondlopen en anderen

weer krantenknipsels in portefeuille bewaarden. De pers bleek ook in latere perioden belangstelling te houden en ongevraagd bood men zich telkens aan voor een interview. Men moet er dan natuurlijk wel angstvallig voor waken buiten de sensatiesfeer te blijven en het illustratiemateriaal zodanig te geven, dat niet bepaalde gevallen herkend kunnen worden. Elke publikatie brengt een stroom van nieuwe aanvragen om hulp met zich. Dat is aan één kant benauwend, aan de andere kant moet men toch doorgaan met publiciteit, wil dit werk z'n zin behouden. Het blijkt, dat de mogelijkheid tot anonimiteit bij de telefonische hulpdienst een bijzondere functie heeft. Ongeveer 20 % van de personen, die zich aanmeldden bleven bij het eerste gesprek anoniem. Meestal wordt later die anonimiteit wel verbroken; het anonieme contact leidt dikwijls tot een persoonlijk contact. Twee middagen in de week houdt de maatschappelijke werkster een spreekuur; tijdens de telefoongesprekken worden de afspraken voor deze spreekuren gemaakt.
In navolging van wat men in Berlijn bij een dergelijke dienst heeft aangetroffen, heeft men een z.g. „Boek der Mensen" aangelegd. Het is een soort voorraadboek van alle hulpmogelijkheden, waarvan in actuele noodsituaties gebruik gemaakt kan worden. Men heeft dus adressen, waar men plotseling mensen onderdak kan verlenen, of waar kinderen of babies tijdelijk ondergebracht kunnen worden, of maaltijden verstrekt. Men heeft namen van deskundigen, die aan zakenlieden financiële adviezen willen verstrekken en van personen, die over transportmogelijkheden beschikken. Regelmatig doen zich nog nieuwe aanmeldingen voor bij dit „Boek der Mensen" en er wordt van dit adressenmateriaal een dankbaar gebruik gemaakt.
Bij het geheel van deze opzet is wel gebleken dat men eigenlijk dringend behoefte heeft aan een predikant, die speciaal geschoold is op het terrein van de pastorale hulp in levensmoeilijkheden, hetzij full-time of part-time. Thans worden in bijzondere gevallen predikanten ingeschakeld, die zitting hebben in de commissie voor de telefonische hulpdienst. Maar zij hebben voor dit soort werk geen speciale scholing ontvangen. Voor het aantrekken van een eigen pastorale kracht moet echter de financiële basis voor deze dienst eerst wat steviger zijn. Belangrijk is in dit verband overigens zeker de vermelding van het feit, dat in het eerste jaar een bedrag van rond *f* 13.000,— aan giften binnenkwam, zodat bereikt kon worden wat men zich als doel had gesteld: de telefonische hulpdienst self-supporting te doen zijn. Het bedrijfsleven in Rotterdam hielp en via allerlei publiciteit heeft men kans gezien een groot aantal giften te ontvangen. Daarnaast werd voor de maatschappelijke werkster subsidie van het Rijk ontvangen.

Wanneer de hulpdienst twee jaar zal hebben gewerkt hoopt men naar aanleiding van de dan verzamelde ervaringen en het statistisch verwerkte feitenmateriaal enigszins verantwoorde conclusies te zullen kunnen trekken.

CONFERENTIE RAADSLIEDEN VOOR DE ARBEIDSKAMPEN OP 14/15 MEI 1960 IN DE ARK

Onder leiding van Schonk; Regie: van der Vliet; spelleiding: Geerts; ga zo maar door en je krijgt een prachtaffiche als aankondiging voor een spannende film!
Om ons voorlopig bij dit beeld te bepalen: de film heeft vooralsnog een rustig en aangenaam begin.
Want lees voor Raadsliedenconferentie — „Ontmoeting" en je hebt de plank niet misgeslagen.
En welk een ontmoeting!
Het merendeel van de Raadslieden heeft evenals vorige keren hun echtgenoten niet willen of durven thuislaten. En u kunt zeggen wat u wilt, maar de hartelijkheid, waarmede de Raadslieden elkander begroeten valt in het niet bij de uitingen van vrouwelijke bewogenheid, die zich voor onze ogen afspelen!
Waarmee ik maar zeggen wil, dat deze goede gedachte, de vrouwtjes eens niet uit te sluiten, geen reden hoeft te zijn aan het welslagen van een conferentie te twijfelen.
Geloof maar gerust, dat ze zich wat graag met de zaken zelve zouden hebben bemoeid! Getuige de „zachte aandrang" uitgeoefend door een welbespraakte Mevrouw van der Vliet.
Eilacie, wat vermag een zacht gekabbel tegen een „rots" als Schonk? Niets! En daarom zitten na een gezellig avondetentje en een verhelderend openingswoord van Schonk de Raadslieden, verdeeld in drie ploegen, al gauw verdiept in „Sexuele Problemen", die inderdaad problemen blijken te zijn en waar men zo een-twee-drie niet uit komt. Zelfs de „Koepelploeg", bevoorrecht door niveauverschil t.o.v. de overigen, heeft niet het gevoel er mee „klaar" te zijn.
Schonk en koffie maken om precies 20.30 een eind aan de sectiebesprekingen.
En zo vindt dan in plenaire zitting een uitwisseling van gedachten, ideeën en meningen plaats, waaraan prompt halftien een eind komt.
Ik beweer niet, dat de dames in de aangrenzende zaal oproerig waren, maar een beetje „roerigheid" was er wel bij!
Ik zei u al eerder: Spelleiding — Geerts.
Deze man bezit de gave er uit te gooien wat je meende dat er niet in zat. Daarmede is hij niet gediskwalificeerd als „uitwerper"!
Je medewerkers, Geerts, hebben hun best gedaan en zo komt het, dat er tijd te kort is en ver na twaalven de legersteden worden betrokken. Dan bestaan tot ver na het eerste ochtendgloren geen problemen meer, naar ik mag aannemen!
Een wat mistige, aanvankelijk kille zondagochtend; kil alleen voor wat de buitentemperatuur betreft. Want daarbinnen vindt een zeer geanimeerd ontbijt plaats en om niet te vergeten een ontbijt dat prima is verzorgd.
Na een korte wandeling zit je meteen weer temidden van zware gevallen, waarmee we zo tegen halfeen klaar komen!
't Mocht wat, klaar ben je daar nooit mee, maar laten we zeggen: er wordt een punt achter gezet.

Tevens betekent dit het einde van de conferentie, maar nog geen vertrek. Het middagmaal, ongetwijfeld lichter verteerbaar dan de „problemen" van deze morgen, wordt opgeluisterd door een korte tafelspeech van Raadsman Verhoeven, die daarmee tegelijk de conferentie officiëel sluit. Hij karakteriseert het proces dat zich tijdens de besprekingen voltrok: eerst een vastzitten in traditionele opvattingen, dan een daar langzaam en soms met verzet uit loskomen en tenslotte een opnieuw tegenover de problematiek gaan staan, maar nu met groter objectiviteit.
Als slot van deze middag nog een uitstapje naar 't Harde voor een bezoek aan het militair tehuis aldaar, waarbij de Zeeuwen met het oog op lastige reisgelegenheid verstek moeten laten gaan.
Zien we terug op deze conferentie, dan kunnen we zeggen: Geslaagd!

Een raadsman met opdracht

NIEUWS UIT EN OM DE ARBEIDERSKAMPEN.

Door regeringsmaatregelen in verband met de zeer gunstige arbeidsmarkt werden de A.W.-kampen gedurende de maanden juli en augustus alle gesloten. De betreffende raadslieden konden dus rustig hun vacantie gaan vieren. Het ligt in de verwachting, dat er in september weer enige kampen gaan draaien.
Tegenover deze stilte in de A.W. stond echter een intensief gebruik van de oogstkampen. In de Wieringermeer draaiden met soms zeer hoge bezetting de kampen De Terp en Slootdorp. Ze werden door de raadslieden Geerts en Peetoom bezocht. In de Haarlemmermeer waren de kampen Nw. Vennep en de Lijnden vrijwel zonder onderbreking bezet. Ze worden door de raadslieden Brakel en Brits verzorgd. Op IJsselmonde draaiden voor een korte periode de kampen Rhoon en Westmaas, die beiden door raadsman Landstra werden verzorgd. Ze zijn intussen weer gesloten, maar de kans bestaat, dat zij in het najaar opnieuw enige tijd bezet zullen zijn.
Ook in het Delta-gebied nam de drukte toe. De sluiting van de Zandkreek, het water tussen Noord- en Zuid-Beveland, werd voltooid waardoor daar een bezoekpunt verviel. Maar bij Willemstad werd het werk opnieuw aangevat en ook bij Colijnsplaat op Noord-Beveland ontstond een nieuw centrum van werk. Bovendien werden er in het tweede barakkencomplex van het kamp Het Grote Weergors te Hellevoetsluis havenarbeiders voor Rotterdam gehuisvest. Voordien reden zij in pendel van en naar huis tot in Zeeuws-Vlaanderen toe. De raadslieden v. d. Vliet en v. d. Hulle moesten zich meermalen bij de gewijzigde situaties aanpassen. Bovendien konden zij het samen in het Delta-gebied niet meer af en werd raadsman de Priester, die lange tijd op non-actief geweest was, voor de arbeiders bij Vrouwenpolder op Walcheren ingeschakeld.
Waar dat mogelijk was hebben de raadslieden elkaar tijdens hun vacanties vervangen.
Tenslotte vermelden we nog de verhuizing van raadsman Drs. J. Bos naar Korte Bredestraat 48, Nijmegen (Hees), tel. 08800-31026.

UIT DE BELEVENISSEN VAN EEN RAADSMAN

Gegist bestek.

— Nou ja, een gesprekje over lekke schoenen. En over de reumatiek die ze opdoen bij 't werk in regen en wind. Meer zal een gedachtenwisseling met arbeiders toch niet opleveren. 't Zijn geen denkers, tenslotte.
Deze mening van iemand (en van hoevelen met hem?) gaan we eens toetsen aan een ontmoeting van een raadsman met de bemanning van een zandzuiger. Die raadsman bepaalt zich ertoe om al vragend het gesprek te leiden en de draad vast te houden.
Vanuit het raam in de kombuis observeert de schipper wolken en windrichting, en is van mening dat er slecht weer op komst is.
Zijn manier van waarnemen leidt tot een gesprekje over zeemanskennis. Over de primitieve middelen van vroeger. Men ziet een verminderde aanleg tot navigeren door aflezen van natuurelementen en koersen op sterrebeelden.
Wetenschappelijke ontdekkingen bracht het gesprek op verhaal van twee leden van de bemanning die enkele boeken lazen over ruimtevaart en zonnestelsels.
De schipper herinnert aan komeet van Haley in 1910 en zelfmoord van mensen die dachten dat de wereld verging. En de dwaasheid dat sommigen eerst hun geld aan kloosters gaven vóórdat ze tot die wanhoopsdaad kwamen! Er ontstaat uit het gesprek een besef voor de angst, en begrip voor de behoefte aan godsdienst als zekerheid.
— Maar, zo merkt iemand op, zijn we nou zo zéker, als iedere kerk er een eigen zekerheid op nahoudt? — In de discussie vindt men schijnbaar een oplossing: alle godsdiensten zoeken naar één God. Maar de vraag volgt: wie is God?, doordat een film ter sprake komt „Grazige Weiden" waarin negers zich God voorstelden als... een neger. Mèt een hoed op, als teken van welstand. Dit strookt niet met het beeld dat men in het Westen van God heeft. Het is „heidense afgoderij", zondig en slecht.
— Maar kleurlingen hebben een andere opvatting van goed en kwaad, zegt de kok. — Als wij de Papoea's willen beschaven zoals wij denken dat 't hoort, gaan ze naar de maan. — De schipper valt hem bij, en vertelt over een boek dat hij las van Paul Julien over Nieuw Guinea, over de andere zeden en gewoonten daar. De discussie gaat verder over de vraag welke normen nu juist of beter zijn. Het besef dat onze Westerse maatstaven van waarheid, goedheid en schoonheid niet de enig juiste zijn, blijkt bij dit gewone scheepsvolk (waarvan verscheidenen al veel van de wereld hebben gezien) helder aanwezig te zijn.
Op de vraag: — Wat denken jullie van onze Westerse godsdienst? —, antwoordt de schipper: — Ik geloof wel dat er iets is, wat we niet kennen. Maar niemand kent dat. Wie 't denkt te weten, nou ja, dat moet-ie voor zichzelf weten. Ik zoek graag zelf uit hoe ik er over denk. —
— En hoe maak je dat uit? Daar straks probeerde je uit eigen waarneming het weer te bepalen. Klopt dat dan ook? —
— Ik denk dat je dat probeert te gissen. Niet zomaar op goed geluk, maar uit eigen ervaring. Zeker weten? Nee, het leven is niet anders dan koersen en bijstellen van je kompas. 't Is een gegist bestek.

d' See-Uyl.

De Stemvork

RUBRIEK VOOR DE SPREKERS

REDACTIONEEL

Als redacteur van „De Stemvork'" prijs ik mij gelukkig het nieuwe seizoen te kunnen ingaan met de toezegging van vaste medewerking aan deze rubriek door de heren D. H. Prins te 's-Gravenhage en J. de Leede te Velp.
De heer Prins — voor onze lezers reeds geen onbekende — zal regelmatig boeken onder de aandacht van onze sprekers brengen, waarvan het kennis nemen hun ongetwijfeld tot voordeel zal strekken. Het behoeft welhaast geen betoog dat een zekere belezenheid voor onze sprekers van groot belang is, doch dat bij de grote omvang van de ter markt verschijnende boeken, het probleem van een juiste keuze zwaar weegt. Daarom meen ik dat een deskundige voorlichting over werkelijk belangrijke boeken een waardevolle steun kan zijn.
Waar nog altijd het „groepsgesprek'" naar mijn mening in ons Verbond niet de belangstelling geniet, die het toekomt, verheugt het mij de heer de Leede als een ter zake deskundige bij U te kunnen introduceren. Met ingang van dit nummer zal van zijn hand een reeks artikelen over dit onderwerp verschijnen, die ik gaarne in de aandacht van onze lezers aanbeveel. Over de motivering van deze verschijningen kan ik zwijgen, aangezien de schrijver zelf — en beter dan ik het zou kunnen — daarover in dit eerste artikel reeds het zijne zegt.
Met goede moed zetten wij dus voor het nieuwe seizoen deze rubriek ten behoeve van onze sprekers voort. Niettemin moge ik, ondanks de hiervoor genoemde zeer gewaardeerde medewerking, het beroep op al onze sprekers om bijdragen voor deze rubriek herhalen, want hoe meer stemmen worden gehoord des te levendiger kan de inhoud van „De Stemvork" zijn. Met deze wens starten wij dan het seizoen 1960—1961.

W. C. Koppenberg

SPREKERSCONFERENTIE

Bij het gereed maken van de kopie voor dit nummer bereikte mij de droeve tijding, dat het Dagelijks Bestuur van het Verbond besloten heeft de jaarlijkse sprekersconferentie, welke voor 11 september was gepland, dit maal niet te doen doorgaan.
Maar in alle ernst: het is toch wel erg jammer, dat onze sprekersconfe-

renties nooit voldoende de belangstelling van onze sprekers hebben gehad. Daarmee wil niet gezegd zijn, dat de gehouden conferenties op zich zelf niet geslaagd zouden zijn. Integendeel, de gedachtenwisseling op deze bijeenkomsten bleek juist telkens zeer nuttig, zodat het slechts te betreuren viel, dat het aantal deelnemers in verhouding tot de getalsterkte van ons sprekerscorps zo gering was. Aangezien bovendien de belangstelling voor deze jaarlijkse samenkomsten kennelijk dalende was, valt het besluit van het Dagelijks Bestuur niet te verwonderen. Waar zovele zaken de aandacht van onze hard ploeterende bestuursleden moeten hebben, moge onder de gegeven omstandigheden dit besluit meerderen van u wel teleurstellen, doch zeker niet verbazen.
Wellicht dat een rustpauze nuttig kan zijn om een uit de sprekerskring komende aandrang tot hervatting van de conferenties te stimuleren en dat de franse zegswijze „reculer pour mieux sauter" hiervoor bewaarheid zal worden.

W. C. Koppenberg

HET GROEPSGESPREK

Te beginnen met dit nummer van „Kader" gaan wij een nieuwe rubriek verzorgen, die gewijd zal zijn aan het gespreksgroepenwerk. Wij schrijven hier „gespreksgroepenwerk" en vatten deze term in een ruime betekenis op. Voor dit soort werk zijn zowel binnen als buiten het Verbond een aantal benamingen in omloop. In de loop van onze beschouwingen zullen wij het eigen karakter van deze vorm van werken nog wel eens nader preciseren, deze keer geven wij als een voorlopige — en te ruime — aanduiding, dat een gespreksgroep is een samenzijn en samenspreken van 10 à 12 mensen onder leiding van één van hen. Er is dus een groepje mensen, waarvan een persoon, een man of een vrouw, de leiding heeft. Deze rubriek nu is speciaal gericht op deze laatste figuur. Deze rubriek wil mensen, die leiding geven aan een gespreksgroep in het Verbond, helpen bij hun taak.
Wij hopen in elk nummer van Kader in een omvang van ongeveer een pagina een bepaald facet te belichten van gespreksgroepenwerk. Wij stellen het daarbij zéér op prijs, dat deze rubriek geen éénrichtingsverkeer wordt. Laat er, als wij het over het groepsgesprek hebben, ook enig gesprek zijn over dit onderwerp tussen de schrijver en de lezers. Dit in de eerste plaats omdat de schrijver van dit vervolgverhaal geenszins pretendeert het steeds bij het rechte eind te hebben en in de tweede plaatst omdat de bovengenoemde hulp het meest effectief kan zijn als de gespreksleiders vertellen over welke problemen zij ook wel eens de mening van een ander zouden willen horen. Dus, waarde lezer, léés, maar lees niet alleen, stel ook eens een vraag en maak eens een opmerking.
Wanneer wij de vraag stellen of de omvang van dit soort werk in ons Verbond een eigen rubriek in dit blad rechtvaardigt, dan zeggen wij: ja, zeer zeker! Echter beslist niet omdat de omvang van het gespreksgroepenwerk in het Verbond reeds enigermate bevredigend is. Wij zijn van mening, dat deze vorm van samenzijn een zeer wezenlijke manier is, waarop mensen tot hun recht kunnen komen en wij zullen dat in een

volgend artikel nog nader motiveren. Intussen stellen wij ons verwonderd de vraag hoe het komt, dat er in het Verbond nog zo weinig gespreksgroepenwerk is. Als dit een gevolg is van onbekendheid met het karakter van dit werk hopen wij door de voorlichting in deze rubriek dit werk te stimuleren. Daarnaast zij deze vaste pagina — zoals reeds gezegd — de functionnerende gespreksleiders tot steun.
Wie functionneert als gespreksleider in een bepaalde groep, dient goed te beseffen, dat hij in zijn groep een bepaalde *rol* speelt. Ieder van ons speelt in het leven verschillende rollen. De voornaamste rollen van de meeste mannen zijn die van echtgenoot-vader en beoefenaar van een beroep. Daarnaast zijn er nog velerlei mogelijkheden: in het verenigingsleven, in de trein, als deelnemer aan een cursus, enzovoort. Wij weten allen, dat bij elke rol een bepaalde houding, een eigen manier van reageren behoort. Zeer sterk spreken deze verschillen als wij de verschillen in houding, die bij verschillende beroepen behoren bekijken. Symbolisch is in deze, dat velen een apart kantoorjasje en een ander huisjasje hebben. Welnu, ook als wij de rol van gespreksleider spelen, trekken wij het daarbij passende jasje aan *en hangen onze andere jasjes op de kapstok*.
Wij hebben in het bovenstaande vrijwel uitsluitend gesproken over de gespreks*leider* in zijn manlijke verschijningsvorm. Tot slot van dit eerste verhaal verklaren wij plechtig, dat dit uitsluitend gebeurd is ter vermijding van omslachtige en lelijke zinnen. Alles wat wij schrijven geldt zowel voor de man als voor de vrouw, ook een vrouw kan een uitstekende gespreksleidster zijn. Bij ons is elk ambt toegankelijk voor man èn vrouw.

J. de Leede

BOEKENNIEUWS

In de Aula-boekenreeks (uitg. Het Spectrum) is in 1958 een vertaling verschenen van „Le Phénomène humain", een belangwekkend werk van de pater-Jezuïet Teilhard de Chardin. De schr. is een in de wetenschappelijke wereld bekende paleontoloog. In China, Afrika, India en Birma is hij voor de oorlog jaren achtereen werkzaam geweest op geologisch gebied en op dat van de fossiele mens en van de zoogdieren uit het tertiaire tijdperk. In dit boek is echter niet uitsluitend de paleontoloog aan het woord, maar vooral de denker, die, beschikkend over een uitgebreid feitenmateriaal, dit samenvat in een natuurwetenschappelijk wereldbeeld. De katholieke geleerde ontpopt zich als een pleitbezorger voor een evolutietheorie.
Wie als belangstellende leek naar dit boek grijpt, leest als hij eenmaal aan de wat ongewone woordkeus en schrijftrant gewend is, geboeid en met stijgende verbazing verder. De auteur mag nadrukkelijk verklaren, dat zijn boek niet gelezen moet worden „als een metafysische studie en zeker niet als een theologische verkenning", dat het „uitsluitend een natuurwetenschappelijke verhandeling is", toch ontdekt de lezer, die tot de kern van zijn betoog tracht door te dringen, dat daar het een en ander in is voorondersteld, dat, aan een nadere discussie onderworpen, hem

op het terrein van de metafysica, eventueel de theologie brengen zou. En dan zal hij zich met verbazing afvragen: Is het hier ontworpen wereldbeeld verenigbaar met wat in de katholieke kerk voor geopenbaarde waarheid geldt? Ik behoor niet tot degenen, die het zich gemakkelijk maken door te antwoorden: Natuurlijk niet, christenen van deze signatuur geloven immers, dat het ontstaan van de aarde, van de levende natuur en van de mens beschreven is in Genesis. Ik weet, dat binnen de katholieke kerk daar ook geheel anders over gedacht wordt. Echter of inderdaad „voorbij deze wetenschappelijke beschouwingswijze (die van T. d. Ch. dus) nog plaats te over is voor de dieper doordringende beschouwingswijzen van de filosoof en de theoloog", zonder dat daar ernstige conflicten uit voorkomen? Ik waag het niet dit te beslissen, maar het verwondert mij niet, dat deze verhandeling heftige critiek ontlokt heeft aan meer dan één katholieke theoloog [1]). Daar staat dan tegenover, dat katholieke geleerden van naam hun bewondering en waardering voor de stoutmoedige synthese van de schrijver hebben uitgesproken en dat ook vertegenwoordigers van de z.g. nouvelle théologie van instemming getuigden.

Verder is onlangs — Krug heeft mij hierop attent gemaakt — een Teilhard-vereniging opgericht in België en Nederland. Een van de promotoren hiervan is de katholieke filosoof Delfgaauw.

Alleen reeds als teken van een kentering in het katholieke denken lijkt mij dit boek dus van belang voor sprekers van het Humanistisch Verbond, die immers met andere soortgelijke symptomen — ik denk b.v. aan de tijdschriften Te elfder ure en Ruimte — te maken gekregen hebben of nog zullen krijgen.

Merkwaardig is in dit verband, dat de bioloog Julian Huxley, die in zijn veel eerder uitgegeven „Religion without Revelation" een evolutionair humanisme verdedigt, zich in ondubbelzinnige termen uit over de grote verdiensten van T. d. Ch.'s werk [2]), zodat een recensent — ik weet helaas niet meer, waar ik het gelezen heb — zich het grapje kon veroorloven, dat het weliswaar niet het „imprimatur" van de kerkelijke overheid, maar wel dat van Huxley had gekregen.

Een pleidooi voor een evolutietheorie van onverdacht katholieke zijde. Een pleidooi voor een dynamisch wereldbeeld, voor een heelal in wording, voor een gericht proces, dat zich over onvoorstelbaar lange tijd uitstrekt. Van het verloop kennen wij slechts brokstukken, waartussen des te grotere gapingen naarmate wij in de tijd verder teruggaan. Voortgezet onderzoek mag telkens weer een lacune gedeeltelijk opvullen, het gehele patroon blijft gebrekkig. Degene, die vanuit welk gezichtspunt ook zich tegen deze theorie keert (of keren wil), vindt in dit soort onvolkomenheden voldoende aanknopingspunten voor zijn kritiek. T. d. Ch. geeft zich veel moeite om tegenover zulke aprioristische kritiek convergerende aanwijzingen bijeen te brengen, die de juistheid van zijn wereldbeeld ondersteunen. Hij maakt zich daarbij geheel los van pseudo-wetenschap-

---

[1]) Zie hiervoor en voor een samenvatting: Krug „Het evolutionisme van P. Teilhard de Chardin", Mens en Kosmos, september 1959.

[2]) Zie: Krug, Julian Huxley over Teilhard de Chardin, Mens en Wereld van 20 juni 1959. Een voor de leek goed leesbare uiteenzetting van Huxley's eigen denkbeelden over dit onderwerp vindt men in het Mentor book: Julian Huxley „Evolution in action".

pelijke uit de christelijke traditie gevoede vooropstellingen. Ik geef hiervan twee voorbeelden, die meteen dienen mogen om te tonen, wat degene, die het boek ter hand neemt, te wachten staat.

Ten eerste: Veelal neemt men aan, dat de „dode" stof van de levende natuur gescheiden is door een onoverbrugbare kloof. Aan de ene zijde daarvan dus „de elementaire materie"..... „stof in staat van wording", dan in „een proces van toenemende samengesteldheid" de zware eiwitmoleculen en hun opeenhopingen. Aan de andere kant de levende cel, waarvan deze hoog-moleculaire verbindingen een onmisbaar bestanddeel zijn, het planten- en dierenrijk. Nu wijst T. d. Ch. op:

allereerst, „de steeds verder verdwijnende zekerheid over de grens tussen „levend" protoplasma en „dode" eiwitten op het niveau van de zeer grote moleculaire opeenhopingen";

dan, „het bestaan van tussenstadia tussen de microscopische levende wezens en het ultramicroscopische „onbezielde", niet meer als een blote veronderstelling, maar als iets, dat „binnengetreden is in het gebied van het rechtstreekse experiment"; (hij denkt hier aan „bij de virussen, die zo'n geheimzinnige rol spelen bij infectieziekten van planten en dieren..... voorkomende natuurlijke eiwitstoffen, waarvan wij het moleculairgewicht wellicht op millioenen moeten schatten").

Hoe de overgang in zijn werk is gegaan „wij zullen het waarschijnlijk nooit te weten komen, tenzij de wetenschap er in de toekomst in slaagt het verschijnsel in het laboratorium te reproduceren"..... „het historisch onderzoek zal nimmer rechtstreeks de sporen terugvinden van deze ontluiking van het microscopische uit het moleculaire, van het levende uit het pre-vitale. Een ding is echter zeker: een dergelijke gedaanteverandering kan niet verklaard worden door een continu verlopend proces". De overgang is een sprong. Wie meent hier de critische opmerking te mogen plaatsen: inderdaad een noodsprong, maak ik er attent op, dat in de fysica (de quantentheorie) de discontinue verandering tot een wezenlijk onderdeel van de natuurbeschrijving is geworden, dat dus daar reeds de z.g. denknoodwendigheid: „de natuur maakt geen sprongen" gebleken is niets meer dan een denkgewoonte te zijn, een, die niet alleen op dit terrein onbruikbaar geworden is. De schr. van „Het verschijnsel mens" constateert, dat in de biologie hetzelfde geldt: „Kritische punten, fase-veranderingen..... allerhand sprongen *in* de ontwikkeling, dat is voortaan de *enige* wijze om..... het begin van een nieuwe orde..... te denken en te betrappen".[1])

Ten tweede: Het andere critische punt in de evolutie: de menswording „de geboorte van het denken". Het verzet tegen de evolutietheorie op dit punt heeft in een nu bijna voorbij verleden lachwekkende vormen aangenomen, waaraan wij nu met stilzwijgen voorbij kunnen gaan. Een meer ondergronds verzet ligt in het naar voren brengen van principiële verschillen tussen mens en dier met de niet altijd uitgesproken bedoeling de kloof, die hen scheidt als een onoverbrugbare te kunnen zien. Het zal na het voorafgaande duidelijk zijn, dat in de evolutietheorie van T. d. Ch. plaats is voor een wezenlijk onderscheid, voor een sprong, echter één, die al wordt voorbereid in de ontwikkeling van de hoogste diersoorten, terwijl het resultaat eerst duidelijk zichtbaar wordt als de ontwikkeling

[1]) cursivering van T. d. Ch.

van de oermens al geruime tijd op gang is. Dit onderscheid, aldus de schr., is niet morfologisch, de overgang in lichaamsbouw is een zeer geleidelijke. „Van ons waarnemingsstandpunt uit is de reflexie, het door een bewustzijn verworven vermogen om op zichzelf terug te buigen, en van zichzelf bezit te nemen *als van een object* [1]), dat een eigen innerlijke samenhang, een eigen waarde bezit: niet meer alleen weten, maar ook weten, dat men weet", het onmiskenbare teken van het mens-zijn. Van hieruit moet de verdere ontwikkeling van de mens, die gedeeltelijk reeds achter ons, maar voor een groter deel nog voor ons ligt, begrepen worden. Het is door deze reflexie, dit ontwakend zelfbewustzijn, dat de mens in een andere positie t.o.v. het evolutieproces komen kan. Huxley heeft er reeds op gewezen, dat hij niet lijdelijk onderworpen behoeft te blijven aan het natuurwetmatige gebeuren, maar dat hij daar een aandeel in kan hebben, dat hij het verloop ervan mee bepalen kan. Om het met de woorden van T. d. Ch. te zeggen: „De mens ontdekt, volgens de kloeke formule van Julian Huxley, dat *hij niets anders is dan de evolutie, welke zichzelf bewust geworden is*" [1]), en hij besluit dan met het bijna profetische: „Zolang het inzicht van de moderne geest niet gevestigd is binnen dit perspectief, zal het, dunkt mij, geen rust vinden".

Het samenvattend beeld van de evoluerende wereld en in het bijzonder het gedeelte daarvan, dat gaat over de toekomst van de mens, dat tegen het eind van het boek te voorschijn komt is in hoge mate belangwekkend en alle aandacht waard. De humanist zal er veel in vinden — ànders gezegd dan hij het zelf pleegt te doen — waarmee hij voluit instemmen kan. Zijn beschouwingen over de toekomst van mens en mensheid zijn zeer boeiend, hoewel (of moet ik schrijven doordat) hij daar de vlucht van zijn gedachten niet kan beteugelen en niet vermag te blijven binnen de grenzen, welke hij zichzelf heeft gesteld, die van het zuiver natuurwetenschappelijke. Na de individuele drempeloverschrijding van de reflexie (de sprong, die immers uit het dierenrijk naar de mens voerde) ziet hij nu in tal van sociale en andere verschijnselen de verre voorboden van het eenworden der mensheid, van „de opstijging naar een collectieve drempeloverschrijding der reflexie". In het beeld, dat hij tekent, zien wij iets van de mens, die hij is. Hoe kan het anders? In bespiegelingen als deze *moet* de geloofsovertuiging naar buiten komen. Het thema zelf leidt daartoe. Dit komt uit in de personalistische en ten slotte theïstische afronding, die ook voor ons humanisten leerzaam is, omdat zij ons dwingt er rekenschap van te geven, waar de wegen uiteengaan en wat veel belangrijker is, waar de onze heen voert.
Zo wordt het lezen van dit boek voor ons een gesprek, dat ons een helder inzicht geeft in de evolutieleer, zoals de auteur die ziet. Een gesprek tussen de katholieke schrijver en de humanistisch gezinde lezer, die meer dan genoeg gemeen hebben om dit te doen slagen, d.w.z. om bij ons begrip te wekken voor wat anders is en het eigene beter te doen uitkomen.

D. H. Prins

[1]) cursivering van T. d. Ch.